

Velika geografska otkrića

Velika geografska otkrića označavaju razdoblje u istoriji koje je trajalo od polovine 15. do polovine 16. veka. Tokom tih sto godina evropski istraživači su posetili većinu nastanjenih krajeva sveta i otkrili da je svet mnogo prostraniji i raznolikiji nego što je iko mogao i da zamisli. Vesti o njihovim otkrićima su se širile zahvaljujući novoj tehnici štampe i privlačila su pažnju široke publike. Proširivanje geografskih, ali i drugih saznanja, po svojoj širini i brzini bilo je veliko, pa se u tom pogledu ni jedan drugi vek do tada ne može meriti s tim razdobljem. Stoga se doba velikih geografskih otkrića smatra granicom kojom se završava razdoblje srednjeg veka, a započinje novo veliko razdoblje ljudske prošlosti nazvano novi vek. Krajem srednjeg veka gradskoj privredi zapadnoevropskih zemalja bile su potrebne sigurnije pomorske veze sa istokom odakle su donošeni začini, mirisi, drago kamenje i dr. To je uslovalo pomorska otkrića - Amerike 1492. i pomorskog puta za Indiju 1498. godine. Nastala je kolonizacija otkrivenih zemalja. To je ubrzalo privredni razvoj Zapadne Evrope, posebno zemalja na obalama Atlantika. U Zapadnu Evropu su se slile velike količine zlata i srebra iz Amerike, sto je olakšalo razmenu, ali je dovelo do „revolucije cena“ - poskupljenja proizvoda. Velika geografska otkrića uticala su na dalji razvoj elemenata kapitalističke privrede. Velika geografska otkrića imala su korene u novim idejama koje su nastale u doba renesanse, a uključivale su napredak u kartografiji, navigaciji i brodogradnji. Novo mišljenje da je Zemlja okrugla, navelo je odvažnije na pomisao o plovidbi na zapad kako bi stigli na istok. Najvažniji je bio izum prve karake, a potom i karavele na Pirinejskom poluostrvu. One su bile spoj tradicionalnih evropskih i arapskog dizajna i prvi brodovi koji su mogli napustiti relativno miran Mediteran i zaploviti sigurno na otvoreni Atlantik.

Velikim geografskim otkrićima prethodila je serija evropskih ekspedicija koje su kopnom prešle Evroaziju u kasnom srednjem veku. Dok su pretili Evropi pljačkanjem i razaranjem, Mongoli su ujedinili veliki deo Evroazije stvorivši trgovačke puteve koji su se protezali od Srednjeg istoka do Kine. Neki Evropljani iskoristili su tu prednost, pa su krenuli da istražuju dalje na istok. Evropske bliske veze s Levantom stvorile su veliku znatiželju i komercijalni interes za područja koja su se nalazila istočno. Prvi od tih putnika bio je Đovano de Plano Karpini koji je putovao do Mongolije i natrag od 1244. do 1247. godine. Najslavniji putnik bio je Marko Polo koji je putovao po Orijentu od 1271. do 1295. Svoje putovanje je iscrpno prikazao u delu „Il Milione“ ili „Milion“ koje se čitalo širom Evrope. Marko Polo je bio venecijanski trgovac i istraživač, koji je, sa ocem i stricem bio jedan od prvih Evropljana sa zapada koji su putovali Putem svile do Kine. Markovo putovanje započelo je 1271. godine. U toku svog putovanja Marko Polo se upoznao sa velikim prostranstvima Kine i brojnim dostignućima ove civilizacije, od kojih su mnoga bila ispred onoga što je do tada otkriveno u Evropi. Prema priči, tokom boravka u Kini Marko Polo je tri godine bio i guverner kineskog grada Jangkoua.

Sve dok se nisu razvile prve karake i karavele u Španiji i Porugaliji, evropski putevi su se vraćali ka Istoku. Ekonomisti veruju da je glavni uzrok, zbog čega su velika geografska otkrića započela, bila jaka nestašica plemenitih metala. Evropska ekonomija zavisila je od vrednosti zlata i srebra, pa je njihova niska domaća ponuda gurnula veliki deo Evrope u recesiju. Drugi faktor bio je viševjekovni sukob između Španaca, Portugalaca i muslimana na jugu. Stanovnici Iberijskog poluostrva su uvideli da je sposobnost zaobilaska severnoafričkih muslimanskih država presudna za njihov opstanak. Istovremeno su naučili mnogo toga od svojih arapskih suseda. Preko Arapa ponovo je otkrivena antičkogrčka geografija koja je po prvi put evropskim

mornarima pružila ideju o obliku Afrike i Azije. Prvi veliki talas istraživanja pokrenuo je Portugal pod Henrikom Moreplovcem. Isplovivši na otvoreni Atlantik Portugalci su otkrili ostrva Madeira (1420.) i Azorska ostrva (1444.), koji su odmah postali portugalske kolonije. Glavni plan Henrika Moreplovcera bilo je istraživanje zapadne obale Afrike. Vekovima su jedini trgovački putevi koji su povezivali zapadnu Afriku i sredozemni svet išli preko pustinje Sahare. Ti putevi bili su pod kontrolom severnoafričkih muslimanskih država, dugogodišnjih portugalskih suparnika.

Kada je 1487. godine Bartolomeo Dijaz doplovio do krajnjeg juga Afrike i otkrio prolaz u Indijski okean, Portugalci su shvatili da su na pravom putu, pa je kralj naredio da se rt nazove Rt Dobre nade. Godine 1497. krenuo je Vasco da Gama na putovanje koje je naredne godine bilo krunisano uplovljavanjem u Kalikut na indijskoj obali. U rukama Portugalaca uskoro su se našla ostrva bogata začinima, a duž obala Afrike i Indije osnivali su svoja utvrđenja uz koja su se nalazila naselja portugalskih trgovaca, kolonije. Lisabon je postao glavna evropska luka, ali kada su se u trgovinu s Indijom uključili i engleski, španski i holandski trgovci, Portugal je bio izguran kao trgovački konkurent, pa je uspeh postignut stvaranjem kolonija bio kratkotrajan i za Portugal vrlo štetan.

Portugalski suparnik Kastilja bila je sporija od svojih suseda u istraživanju Atlantika sve do kasnog petnaestog veka kada su kastiljski mornari započeli takmičenje sa svojim iberijskim susedima. U prvom takmičenju za kontrolu nad Kanarskim ostrvima pobedila je Kastilja. Nakon što je prihvatio mišljenje da je Zemlja okrugla, Kristofer Kolumbo je bio uveren da se u Indiju može doći i ploveći na zapad. Od portugalskog kralja Kolumbo je zatražio podršku za istraživačko putovanje na zapad, ali je njegova molba bila odbijena. Bez uspeha se obratio i francuskom i engleskom kralju. Novčanu podršku je zatražio i od španskog kralja, no tek je uz podršku kraljice Izabele dobio tri broda i potrebna sredstva. U avgustu 1492. godine ekspedicija je isplovila, a iste godine Kolumbo je stigao do ostrva kome je dao ime San Salvador (Sveti Spasitelj) uveren da je stigao do Indije. Kolumbo je još tri puta plovio u Ameriku i osim Kube i Haitija, otkrio Antilska ostrva, ušće reke Orinoko i obalu Srednje Amerike. Umro je bolestan i odbačen, uveren da je otkrio novi put za Indiju. Italijan Amerigo Vespuči istražujući ušće Amazona utvrdio je da ta zemlja nije Indija, već novi kontinent koji je po njemu prozvan Amerika. Godine 1501. portugalski moreplovac Pedro Alvarez Kabral otkrio je novi svet, zemlju koja se danas naziva Brazil.

Otkrića Cristifora Columba i Ameriga Vespučija pokazala su da postoji jedan novi kontinent koji se nalazi između Evrope i Azije ako se krećemo zapadno od Evrope. Upravo zato su mnogi moreplovcera počeli tragati za prolazom kroz taj kontinent, prolazom koji bi olakšao pristup tzv. "ostrvima začina". Magelan je verovao da ima adut u rukama. Posedovao je tajnu kartu, za koju se kasnije pokazalo da je netačna, prema kojoj je već postojao prolaz u jednom tesnacu skrivenom iza rta Santa Marija u Urugvaj. Godine 1519. Magelan ispolovljava iz luke San Lúcar s flotom od pet brodova i posadom od 265 ljudi. Nakon 5 meseci plovidbe, stigli su u zaliv Rio de la Plata, a zatim nastavili putovanje na jug. Počela se osećati nestašica hrane, a jedan brod im je potonuo u buri. Magelan je, međutim bio čvrsto uveren u opravdanost svoje namere i postojanje prolaza i konačno je našao jedan uski, vijugavi prolaz na čijim su obalama svetuckale neke daleke vatre. To je današnja Ognjena Zemlja. Da bi se prošlo kroz taj prolaz bilo je potrebno 38 dana naporne plovidbe tokom koje se posada borila s morskim strujama i olujama. Nakon toga Magelan je isplovio na Tihi okean. Tako je Magelan otkrio dugo traženi prolaz "Magelanov prolaz". Plovidba po Pacifiku bila je duža nego što je Magelan i njegova posada

očekivala, što je imalo za posledicu veliku nestašicu hrane. Početkom 1521. godine Magelan je sa posadom stigao do Marijanskih ostrva, a ubrzo i do Filipina. Tu su 27. aprila iste godine Magelana ubili urođenici ostrva Matan. Nastao je metež iz kog se spasio samo jedan brod koji je 1522. godine stigao u Španiju. Samo 18 članova posade vratilo se sa ovog putovanja.

Velika geografska otkrića su prouzrokovala velike promene u tadašnjem svetu i Evropi. Središte svetske trgovine premestilo se sa Sredozemlja na obale Atlantika, gde su premešteni i glavni trgovački putevi. Umesto dotadašnjih trgovačkih velesila, poput Venecije i Đenove, uzdižu se nove trgovačke sile poput Španije, koju će uskoro potisnuti Britanija i Francuska. Velike količine zlata koje su pristizale iz Amerike dovele su do inflacije i pada cene plemenitih metala, dok će do kraja 16. veka za više od tri puta porasti cena poljoprivrednih i zanatskih proizvoda. Ta revolucija cena će podsticajno delovati na razvoj proizvodnje. Portugalija i Španija, zemlje koje su se isprva najviše obogatile geografskim otkrićima, bile su prisiljene da gotovo sve uvoze jer su zbog lake zarade u kolonijama i novootkrivenim zemljama mnoga proizvodna područja ostala bez stanovništva. Između Amerike i Evrope razmenjene su mnoge biljne i životinjske vrste, pa su iz Evrope u Ameriku preneseni konj, krava, ovca, koza i svinja, a od biljaka vinova loza i pšenica. Iz Amerike u Evropu preneseni su krompir, kukuruz i duvan. Iako je trebalo dugo vremena da stanovništvo Evrope prihvati nove kulture, one su tokom vremena zauzele svoje mesto među najvažnijim prehrambenim proizvodima Evrope. Veze sa novootkrivenim zemljama omogućile su brzu razmenu proizvoda i priliv plemenitih metala - zlata i srebra.